

A MEZŐGAZDASÁG FORRADALMA. AZ ÁRUTERMELÉS ÉS A PÉNZGAZDÁLKODÁS KEZDETEI

Gazdaság és társadalom fejlődése Európában a virágzó feudalizmus korában (XI–XV.sz.)

1. Gazdasági változások

- Megnövekedett népesség, termőterület bővülése (erdőirtás, mocsárlecsapolás, feltöltések, gátak, extenzív (területnövelő) gazdálkodás.
- A mezőgazdasági technológia változása:
 - aszimmetrikus nehézeke(csoroszlya, ekevas, fordítólapát, kerék) ; lóvontatás; szügyhám; patkó;
 - háromnyomásos gazdálkodás (intenzív); új növénykultúrák: köles helyett búza; rozs, árpa, zab
 - szőlőművelés
 - állattenyésztés – nomád pásztorok éltek a hegyekben (sajt, méz) – földművelők: háztáji
 - munkák: kézzel – nincs gépesítés
 - szerzetesek: földműv. fejlesztése

- **társadalmi hatásai:** a földesurak csökkentik kezdetben a majorsági területet, terményszolgáltatásért használatba adják a parasztnak; hospesek, telepesek behívása (adókedvezmény);
 - az önellátó, természetes gazdálkodás felbomlása; a falusi kézművesség fejlődése, árutermelő kézművesréteg kialakulása, vásáros helyekre járása, majd odaköltözése; helyi és távolsági kereskedelem fejlődése; – csere – pénz szükségessége

- termékfelesleg képződése eladható áruként a piacon, vásáros helyeken;

- a pénzgazdálkodás hatásai: a parasztság differenciálódása; a falusi földközösség bomlása; a parasztság jogállásának romlása; (gazdag paraszti réteg kial.)

Hübéri kapcsolat:

Aki urának hűséget esküszik, ezt a hat dolgot kell mindig emlékezetben tartania: sértetlenség, megbízhatóság, becsületesség, hasznosság, könnyedség, lehetőség. [492] Sértetlenség, hogy ti. ura testében kár ne essék. Megbízhatóság, azaz hogy a rábizott titokkal vagy azokkal az intézkedésekkel kapcsolatban, amelyek ura biztonságát szolgálják, hiba ne legyen. Becsületesség: hogy az igazságszolgáltatás terén vagy más ügyekben, melyek becsületét érintik, kára ne essék. Hasznosság, hogy birtokain kár ne érje. Könnyedség vagy lehetőség, azaz, hogy az a jó dolog, amit ura könnyen megtehetne, ő miatta ne legyen nehezzé; sem az, amit meg lehet tenni, ne váljék lehetetlenné. Méltányos legyen, hogy az, aki a hűségsküt leteszi, ezeket az ártó dolgokat elkerülje, de ezért még a hűbértartókat nem érdemelné meg: mert nem elegendő a rossztól tartózkodni, ha nem teszünk jót is.

A laoni kommuna

Guibert de Nogent (1053-1124) a nogenti Notre Dame kolostor apátjának önéletrajzából

A papság a főesperesek és az előkelők minden eszközt felhasználtak arra, hogy a közemberektől pénzt csaljanak ki, követeik által tárgyalni kezdték velük, és felajánlották nekik, hogy amennyiben megfelelő összeget fizetnek, felhatalmazzák őket kommuna alakítására.... Ezzel a kikötéssel teljesen szabadok lettek minden egyéb tehertől és szolgáltatástól, amelyet egyébként a szolgarendűekre kiróni szokás. A köznép megragadta ezt az alkalmat, hogy megszabaduljon egy sereg kellemetlenségtől és valóságos pénzhegyeket adott ezeknek... De ki tudná kellőképpen elmondani, micsoda. felháborodás támadt akkor, midőn ugyanezek az emberek, kik a nép ajándékait elfogadták és bőven osztogatták ünnepélyes ígéreteiket, meg akarták semmisíteni azt, aminek megtartására esküvel kötelezték magukat, és a régi szolgaság állapotába akarták visszataszítani azokat, akik a szolgaság ígájának már, minden kemény terhétől megszabadították magukat.hirtelen nagy riadalom támadt a városban. Az embertömeg ezt kiáltozta: "Communia, comunnia!" A polgárok karddal, fejszékkel, íjakkal és bárdokkal felfegyverezve, lándzsákat és gerelyeket ragadva, tömegben özönlöttek el a Boldogságos Szűz bazilikáját, majd megrohanták a püspöki palotát.

A párizsi céhek határozatai (XIII. sz.)

1. Párizsban senki nem lehet takács, csak ha ipart vásárol a királytól. Ezt pedig a király nevében az adja el, aki megvette a királytól, egyik embernek drágábban, a másiknak olcsóbban, ahogy jónak látja.
2. A. párizsi kerület határain belül sem takácsnak, sem másnak nem lehet műhelye, ha maga nem ért ipara műveléséhez, és ha nem mesternek a fia.
3. Minden párizsi takács két széles és egy keskeny szövőszéket tarthat a házában, de házán kívül egyet sem, ha nem akar élni olyan joggal, amilyenek az idegent megilletik.
5. Minden takács házában tarthatja egy testvérét és egy unokaöccsét. Mindegyikük számára két – két széles és egy-egy keskeny szövőszéket tarthat a házában, hogy így testvérei és unokaöccsei a maguk kezével dolgozzanak, és mihelyt nem dolgoznak, a mester nem tarthat szövőszéket. A mester testvérei és unokaöccsei nem kötelesek ipart vásárolni a királytól, sem éjszakai őrszolgálatot teljesíteni, sem taliumot [állami adó] fizetni, mindaddig, amíg testvérük, vagy nagybátyjuk gyámsága alatt élnek.
32. Minden posztónak tiszta gyapjúból kell lennie, és ugyanolyan jónak az elején, mint a közepén. Ha nem ilyen, akkor készítője minden vég posztóért 5 sou büntetést fizet, bármilyen szövőszékről került is le; ennek fele a királyt, fele a céhmestert és az esküdteket illeti munkájukért és fáradozásukért.

Hübéri kapcsolat:

Aki urának hűséget esküszik, ezt a hat dolgot kell mindig emlékezetben tartania: sértetlenség, megbízhatóság, becsületesség, hasznosság, könnyedség, lehetőség. [492] Sértetlenség, hogy ti. ura testében kár ne essék. Megbízhatóság, azaz hogy a rábizott titokkal vagy azokkal az intézkedésekkel kapcsolatban, amelyek ura biztonságát szolgálják, hiba ne legyen. Becsületesség: hogy az igazságszolgáltatás terén vagy más ügyekben, melyek becsületét érintik, kára ne érje. Könnyedség vagy lehetőség, azaz, hogy az a jó dolog, amit ura könnyen megtehetne, ő miatta ne legyen nehezzé; sem az, amit meg lehet tenni, ne váljék lehetetlenné. Méltányos legyen, hogy az, aki a hűségsküt leteszi, ezeket az ártó dolgokat elkerülje, de ezért még a hűbértartókat nem érdemelné meg: mert nem elegendő a rossztól tartózkodni, ha nem teszünk jót is.

A laoni kommuna

Guibert de Nogent (1053-1124) a nogenti Notre Dame kolostor apátjának önéletrajzából

A papság a főesperesek és az előkelők minden eszközt felhasználtak arra, hogy a közemberektől pénzt csaljanak ki, követeik által tárgyalni kezdték velük, és felajánlották nekik, hogy amennyiben megfelelő összeget fizetnek, felhatalmazzák őket kommuna alakítására.... Ezzel a kikötéssel teljesen szabadok lettek minden egyéb tehertől és szolgáltatástól, amelyet egyébként a szolgarendűekre kiróni szokás. A köznép megragadta ezt az alkalmat, hogy megszabaduljon egy sereg kellemetlenségtől és valóságos pénzhegyeket adott ezeknek... De ki tudná kellőképpen elmondani, micsoda. felháborodás támadt akkor, midőn ugyanezek az emberek, kik a nép ajándékait elfogadták és bőven osztogatták ünnepélyes ígéreteiket, meg akarták semmisíteni azt, aminek megtartására esküvel kötelezték magukat, és a régi szolgaság állapotába akarták visszataszítani azokat, akik a szolgaság ígájának már, minden kemény terhétől megszabadították magukat.hirtelen nagy riadalom támadt a városban. Az embertömeg ezt kiáltozta: "Communia, comunnia!" A polgárok karddal, fejszékkel, íjakkal és bárdokkal felfegyverezve, lándzsákat és gerelyeket ragadva, tömegben özönlöttek el a Boldogságos Szűz bazilikáját, majd megrohanták a püspöki palotát.

A párizsi céhek határozatai (XIII. sz.)

1. Párizsban senki nem lehet takács, csak ha ipart vásárol a királytól. Ezt pedig a király nevében az adja el, aki megvette a királytól, egyik embernek drágábban, a másiknak olcsóbban, ahogy jónak látja.
2. A. párizsi kerület határain belül sem takácsnak, sem másnak nem lehet műhelye, ha maga nem ért ipara műveléséhez, és ha nem mesternek a fia.
3. Minden párizsi takács két széles és egy keskeny szövőszéket tarthat a házában, de házán kívül egyet sem, ha nem akar élni olyan joggal, amilyenek az idegent megilletik.
5. Minden takács házában tarthatja egy testvérét és egy unokaöccsét. Mindegyikük számára két – két széles és egy-egy keskeny szövőszéket tarthat a házában, hogy így testvérei és unokaöccsei a maguk kezével dolgozzanak, és mihelyt nem dolgoznak, a mester nem tarthat szövőszéket. A mester testvérei és unokaöccsei nem kötelesek ipart vásárolni a királytól, sem éjszakai őrszolgálatot teljesíteni, sem taliumot [állami adó] fizetni, mindaddig, amíg testvérük, vagy nagybátyjuk gyámsága alatt élnek.
32. Minden posztónak tiszta gyapjúból kell lennie, és ugyanolyan jónak az elején, mint a közepén. Ha nem ilyen, akkor készítője minden vég posztóért 5 sou büntetést fizet, bármilyen szövőszékről került is le; ennek fele a királyt, fele a céhmestert és az esküdteket illeti munkájukért és fáradozásukért.

A személyileg szabad parasztek Egy 1060-ból való oklevélből

Sée, 1901, 217. o.

Vételessék tudomásul, hogy minden dézsmát fizető porta egyforma dézsmát fizet: évenként minden porta 8 dénárt, 8 mérő búzát és 24 mérő zabot köteles adni... Azt a szőlőhegyet pedig, amelyet hajdan az apát szőlőjének neveztek, évenként kétszer kötelesek megkapálni, megnyesni és abban minden szükséges munkát ellátni, a mustot kiperéselni, és [egybeöntés céljából] eljuttatni az uraság hordóihoz, ha pedig a szőlőhegyet szántóföldként művelik meg, kötelesek elvégezni a mező megművelésével kapcsolatos munkákat, ahogyan az szükséges, és ahogy ez illik egészen addig, amíg az összegyűjtött termés le nem jut az urasági magtárakba.

Városi polgár és paraszti társulási szerződése

Egy genovai polgár és egy környéki földműves közötti szerződés állapot tartására.

Duby, T. II., 1962, 796. o.

János, akit Ravagliano di Bernardininek neveznek, és aki a genovai tengerparton fekvő Biasciában, Massa de Luni lakója, kapott tőlem, Miliadussótól egy fekete kocát, bal lapockáján és első lábain fehér szőrrel, amelyet én 10 livra luccai dénárért vettem, hogy azt 3 évig tartsa. A koca szaporulatának fele Jánosé, fele az enyém lesz. Ha az állatok ok nélkül hullanak el, kárunk közös lesz, de ha a rossz gondozásból eredően, akkor a kár egyedül Jánost terheli. A három év végén a koca árának egyik fele Jánost, a másik fele engem illet. Az árverésen közösen veszünk részt, én nem tartozom neki segítséggel, amikor a koca ellik, de fizetem költségeinek a felét, ha kanhoz viszi az állatot.

A társulási szerződést Stefano de ser Guido massai jegyző készítette Urunk születésének 1355. évében április hó 28-án.

Földesúri kezelésben tartott föld bérbeadása

A gazdaságot, melyet korábban a kolostor szerzetesei használtak, két bérlőnek adják át termésmérésért és pénzjáradék fizetéséért.

Franz, 1940, 239–240. o.

Ottó Isten kegyelméből Hildesheim püspöke... A tiszteletre méltó Ernest, az escheri kolostor előjárója eddig szerzeteseivel műveltette az eddinghauseni gazdaságot. A kihasználás azonban nagyon előnytelen volt, s mint hűséges kormányzó a kolostor virágzását és minél nagyobb hasznát akarván bérbe adja ezért a nevezett gazdaságot a hozzá tartozó javakkal együtt két bérlőnek, Dietrich Biberingnek és Ludolf Langehebennek három évre a következő feltételekkel. A nevezett kolostor előjárója minden évben beszédi a gazdaságtól és tartozékairól a termés és az állatok után a tizedet. Nevezett bérlők a kolostornak adják minden termés egyharmadát, ezenkívül minden évben adnak a szerzeteseknek ezekért a javakért 12 disznót egyenként 1/2 ferton [értékben],[922] továbbá 1 ezüst márkát, 62 csirkét, 12 ludat, 20 juhot Szent Mihály napján. A harmadik év lejártakor nevezett bérlők visszaadják a kolostornak a gazdaságot minden javaival együtt, de egyáltalán nem abban a rossz állapotban, amelyben most van, hanem a réggivel megegyező vagy még inkább feljavított állapotban. Hogy senkinek ne legyen kétsége a fentiek felől, tanúbizonyosságunkat adtuk jelen levelünk lepecsételésével.

Készült az Úr 1324. évében szeptember idusán.

Német jogú falutelepítés Lengyelországban

Az oklevél (1291) a Magyarországon is ismeretes új telepítést mutatja be.

Codex Diplomaticus Maioris Poloniae, 1878, II., 46. o.

...Mi, János gróf, Cechoslav fia, Galewóból, Albert testvérünkkel együtt tudomására akarjuk adni a jelenben és a jövőben egyaránt, annak, aki e levelünket megszemléli, hogy a közönségesen Radlinnak nevezett öröklött birtokunkat Staniewóinak mondott Mártonnak és törvényes leszármazóinak német jogon (Teutonico iure) locatióba adjuk, mégpedig olyan jogon, amilyenen Nowy Targ (Novum Forum) község (civitas) és lakói (cives) törvényeikben birtokolják, a következő megegyezés és forma szerint: a már említett község (villa) lakói évente mindenik kis telek (mansus)[906] után Boldog Márton[907] napján szolgáltatni tartoznak két mérő búzát, négy mérő rozsot, hat mérő zabot, mégpedig a pisztri mérték szerint, valamint egy fertály ezüstöt; ezt az adót pedig kötelesek elvinni a közelebb fekvő udvarházunkba. Minden fent elsorolt kötelezettség teljesítésére vonatkozóan a fent nevezett község lakói kilenc évre mentességet fognak kapni minden behajtás és fizetés alól. Nevezett M(árton) saltész és örökösei pedig a telepítés fejében a hetedik telket szabadon fogják bírni minden joggal és

hatalommal, miként mi azt a mi birtokainkon gyakorolni szoktuk. Ezenkívül a soltész és ivadéka saját használatára saját telkéhez kapcsolhat két kertet fent nevezett községben minden adóval és bevétellel együtt, és bármilyen bírósági ügyben a harmadik dénár az övé. Megadjuk még nevezett M(árton) soltésznek és örököseinek azt a jogot, hogy szabadon malmot építsen, ahányat csak bír az illető örökbirtokon; kocsmát, mészárszéket, kézimalmot szabadon tarthat és posztót is eladhat. Megadjuk M(árton) soltésznek és utódainak az ítélkezés jogát egészen addig, hogy fejét és tagjait levághatják azoknak, akik az említett községben büntettet követnének el. Ehhez járul még az a kiváltság is, hogy a soltész csak egy másik soltész előtt, német jog alkalmazásával felel, ha előttünk pere vagy vizsálya támadna. Minden korlátozás nélkül akarjuk továbbá, hogy a fent nevezett M(árton) soltésznek és utódainak hatalmában álljon nyulakra, foglyokra és fāncánokra vadászni s a mondott örökbirtok vizeiben, bármelyik lelőhelyen, halakat fogni. Nemkülönb en e község lakói (villani) hadjárat esetén hajtsanak számunkra egy kétlovas kocsit. A község egyházának pedig két szabad telket adományozunk. S nehogy utódaink közül valaki meggondolatlan merénylettel a mi megfontoltan tett adományunkat megakadályozni merészelve, ezt az oklevelet pecsétünk erejével megerősítjük. Adtuk Kozminban... az 1291. évben.

Műveletlen területek termővé tétele (XII. század)

Az érsek a terület ura, telepeseket toboroz, a mocsaras területek termősítésére. A németalföldi területekről jött telepések igen kedvező feltételeket kapnak.

Franz, Bd. I., 87–90. o.

Frigyes Isten kegyelméből a hamburgi egyház érseke, minden keresztény hívőnek a jelenben és a jövőben, örökös áldásomat küldöm. Azt akarjuk, hogy mindenki számára legyen ismert ez a szerződés, amelyet mi a Rajnán inneni emberekkel, akiket hollandoknak neveznek, kötöttünk. Ezek az emberek felkeresték felségünket, igen erősen kérve a püspökségünk területén fekvő eddig műveletlen, mocsaras, az ország lakói számára haszontalan földek átengedését, hogy azt termővé tegyék. Híveink tanácsára úgy ítéltük, hogy ez hasznos lenne nekünk és utódainknak, ezért nem utasítottuk el kérelmüket, hanem beleegyezésünket adtuk.

Egyezséget kötöttünk, amelynek értelmében a fent nevezett földbirtok minden mansusáért évenként 1 dénárt fizetnek nekünk. Szükségesnek tartjuk lejegyezni itt a mansus kiterjedését, azért, hogy a jövőben ne legyen semmi vizsálya a lakosság között: tehát 720 királyi vessző[904] hosszúságú és 30 szélességű, a földön áthaladó folyóval együtt, melynek használatát hasonló módon átengedjük nekik. Végül akaratumknak megfelelően elfogadták, hogy a föld gyümölcsének tizedét nekünk adják, tudniillik: a tizenegyedik kévét, a tizedik bárányt, malacot, kecskét, ludat, a mézből, a lenből is egy tizedet; 1 dénárral megválthatják a Szent Mártonig[905] felnevelt csikót és 1 obulussal a borjút. Megfogadták, hogy mindenben alávetik magukat a zsinat ítéleteinek a szentatyák dekretáliái szerint, a kánoni igazságszolgáltatásnak és az utrechti egyház intércióinak. A világi törvények szerinti igazságszolgáltatást és bíróságot illetően, azért, hogy ne szenvedjenek idegenek részéről sérelmet, kötelezték magukat évenként minden 100 mansus után két márka fizetésére, hogy maguk között dönthessenek minden pörben. Ha jelentős ügyben nem tudnak saját bíróságukon dönteni, a püspökhöz fordulnak, hogy ítéljen az esetről. Ez alkalomból őket terheli a püspöki bíróság ellátása az ott-tartózkodás idejére. A büntetéspénzből megkapják a kétharmadot, s csak egyharmada marad a püspöknek. Megengedtük továbbá, hogy templomokat építsenek ott, ahol szükségesnek látszik. Átengedtük ezeknek a templomoknak a plébános használatára a parókiából nekünk járó tized egytized részét. Minden parókiából kötelesek a pap szükségleteire átadni egy mansust.

Azok nevei, akik a szerződés megírására és megerősítésére hozzánk jöttek: Henrik pap, akiknek átengedtük élete végéig ezeket az egyházakat, világiak: Helikinus, Arnold, Hiko, Fordolt, Referic, akiknek és örököseiknek átengedtük a nevezett földeket a törvények és a megegyezés szerint. A megállapodást Krisztus megtestesülésének 1106. évében a 6. indictióban írtunk le IV. Henrik dicsőséges római császár uralkodása alatt.

[904] Nagyobb területre vonatkozó hosszsmérték, 2865 és 4672 m között ingadozott.

[905] November 11.